

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

TOLERANCE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF THE OFFICER OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE

Стаття присвячена толерантності офіцера Національної гвардії України. Зазначено, що професійна діяльність військовослужбовців Національної гвардії України передбачає вміння встановлювати контакти з людьми, вести діалог, створювати атмосферу довіри й доброзичливості, надавати допомогу, знаходити індивідуальні підходи до кожної людини. Ставиться завдання проаналізувати сучасні наукові дослідження із проблеми формування толерантності особистості й на основі їх аналізу і професійної діяльності Національної гвардії України визначити сукупність типів толерантності офіцера Національної гвардії України. У статті відображені різні розуміння феномену «толерантність» та визначаються певні умови її формування. На основі дослідження структуровано найбільш вагомі наукові дослідження сучасних учених із проблеми формування толерантності особистості. Розглянуто різні класифікації типів толерантності. Проведено порівняння функцій, що виконує Національна гвардія України, та визначено типи толерантності, які необхідні для якісного виконання службово-бойової діяльності Національної гвардії України під час виконання кожної з функцій. Зазначено, що діяльність Національної гвардії України ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, прозорості, відповідальності, централізованого керівництва та єдиначальності; в її діяльності забороняється застосування тортур, катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, які принижують гідність, видів поводження та покарання, що підсилює значення формування толерантності в майбутніх офіцерів Національної гвардії в освітньому процесі для успішного виконання функцій, котрі покладені на Національну гвардію України. Проведені дослідження сучасних підходів до проблеми формування толерантності особистості в різній професійній діяльності дозволило визначити такі типи толерантності, як політична, соціальна, релігійна та етнічна, що визначаються складниками толерантності офіцера Національної гвардії та за їх сукупності і вдалого формування забезпечать ефективну службово-бойову діяльність Національної гвардії України.

Ключові слова: толерантність особистості, толерантність офіцера Національ-

ної гвардії України, типи толерантності, службово-бойова діяльність, функції Національної гвардії України.

The article is devoted to tolerance of an officer of the National Guard of Ukraine. The article states that the professional activity of militarymen of the National Guard of Ukraine presupposes the ability to establish contacts with people, conduct dialogue, create an atmosphere of trust and friendliness, provide assistance, and find individual approaches to each person. The task is to analyze modern scientific research on the formation of tolerance of the individual and on the basis of this analysis and professional activity of the National Guard of Ukraine, a set of types of tolerance of the officer of the National Guard of Ukraine will be determined. The article reflects different understandings of the phenomenon of "tolerance" and defines certain conditions for its formation. On the basis of the research the most significant scientific researches of modern scientists on the problem of formation of tolerance of the personality are structured. Different classifications of types of tolerance are considered. The comparison of the functions performed by the National Guard of Ukraine is carried out and types of tolerance which are necessary for high-quality performance of service and combat activity of the National Guard of Ukraine at performance of each of functions are defined. It is noted that the activities of the National Guard of Ukraine are based on the principles of the rule of law, ensuring respect for human and civil rights and freedoms, non-partisanship, continuity, legality, openness to democratic civilian control, transparency, accountability, centralized leadership and unity; its activities prohibit the use of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, which enhances the importance of forming tolerance among future officers in the educational process for the successful performance of functions of the National Guard of Ukraine. Studies of modern approaches to the problem of forming tolerance of the individual in various professional activities made it possible to identify such types of tolerance as political, social, religious and ethnic, which are determined by the tolerance of the officer. Therefore, its use together will ensure effective service and combat activities of the National Guard of Ukraine.

Key words: tolerance of an individual, tolerance of an officer of the National Guard of Ukraine, types of tolerance, service and combat activity, functions of the National Guard of Ukraine.

УДК 378.14.035.7
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/26.14>

Тробюк Н.Ю.,
викладач кафедри психології
та педагогіки
Національної академії
Національної гвардії України

Постановка проблеми в загальному вигляді. Агресивність, насилля, нетерпимість та конфліктність у людських стосунках сучасного світу зумовили підвищення рівня уваги до питання виховання толерантності особистості. Проблема толерантності стосується всіх сфери суспільного життя держави і найперше установ, які впливають на формування моделі поведінки особистості. Наці-

ональна гвардія України (НГУ) є військовим формуванням із правоохоронними функціями й виступає не тільки як інструмент гарантування безпеки держави, а і як державний орган виховання, що формує особистість військовослужбовця як повноправного громадянина суспільства, котрий, з огляду на свої професійні обов'язки, виступає гарантом соціального спокою та стабільності в суспільстві.

Професійна діяльність військовослужбовців НГУ передбачає вміння встановлювати контакти з людьми, вести діалог, створювати атмосферу довіри й доброзичливості, надавати допомогу, знаходити індивідуальні підходи до кожної людини. За дослідженнями О. Спіциної, саме толерантні відносини допомагають військовослужбовцям відчувати себе достатньо впевнено в колективі та не переживати сильних психологічних стресів, пов'язаних зі специфікою військового середовища [1]. VII Міжнародний антитерористичний форум «Формування толерантної свідомості в суспільстві» визначив: «Діяльність органів державної влади й місцевого самоуправління, установ і організацій необхідно направити на реалізацію принципів толерантності як способу життя. Толерантність повинна стати однією з важливих домінант у питаннях виховання підростаючого покоління, однією з головних компонентів системи демократичних цінностей громадянського суспільства» [2]. Недостатня увага до питання виховання толерантності призведе до негативних явищ у суспільстві: зневага, глузування, дискримінація, ігнорування, агресивність, насильство, жорстокість, булінг, садизм. Ураховуючи вищесказане, виховання толерантності особистості постає стратегічним завданням в освітньому процесі суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку й формування толерантності досліджувалась ще у працях Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, М. Монтессорі, Р. Штейнера, О. Швейцера, К. Ушинського, В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі. Серед сучасних вітчизняних та закордонних науковців, які присвятили свої напрацювання питанню категорії толерантності та її формуванню, стали такі науковці: М. Андрєєв, О. Брюховецька, І. Бех, М. Карандаш, І. Кривошапка, Н. Кічук, Л. Лозинська, О. Максимова, Ю. Малинка, Н. Нікітіна (вітчизняні); О.Асмолов, В. Бойко, О. Батуріна, С. Братченко, Б. Гершунський, П. Гречко, Т. Загоруля, П. Комоголов, А. Орлов, Г. Солдатова (закордонні). Значна кількість науковців останнього десятиліття розглядає проблему формування толерантності особистості в освітньому процесі, а саме: Н. Барбелко, О. Брюховецька, О. Грива, І. Кривошапка, С. Крук, О. Столяренко, О. Шаюк та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Звернення до наукових досліджень із проблем толерантності особистості в сучасному середовищі переконує в актуальності та злободенності теми. Проте для нашого дослідження становить інтерес толерантність майбутнього офіцера та її зміст. Аналіз зазначених досліджень та змісту деяких аспектів толерантності дозволяють зробити висновок, що напрацювань із питань формування толерантності у професійній діяльності, яка забезпечує захист та охорону життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян досить небагато, проблема є малодослідженою.

Мета статті – на основі аналізу сучасних наукових досліджень із проблеми формування толерантності особистості та професійної діяльності НГУ визначити сукупність типів толерантності офіцера (НГУ).

Виклад основного матеріалу. Необхідність у дослідженні питання щодо виховання толерантності у військовослужбовців НГУ в закладах вищої освіти підкреслюється низкою важливих документів, які регламентують освітній процес НГУ: Закон України «Про вищу освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національна доктрина розвитку освіти, Концепція розвитку Національної гвардії України на період до 2025 року. Заступник завкафедри ЮНЕСКО Дипломатичної академії В. Прокаєва зауважила, що, починаючи із 2002 року, в нашій країні відбувається різкий спад рівня толерантності, згідно з результатами спеціального моніторингу, який із початку 1990-х років регулярно проводиться Інститутом соціології Національної академії наук України. Як зазначає Міжнародний центр перспективних досліджень у сучасній соціально-політичній ситуації державні установи України, стикаються із критичним дефіцитом довіри населення. Проте зазначається, що військові формування, а саме Збройні Сили України, Національна гвардія України, Державна прикордонна служба України та патрульна поліція, є єдиними державними установами, яким довіряє більшість українського суспільства [3].

Наукові дослідження сьогодення демонструють різні розуміння феномену «толерантність», визначають різні компоненти її структури та різні умови її формування, орієнтуючись водночас на особливості професійної діяльності особистості. Активна життєва позиція, яка формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, що виявляється в людському намірі досягнути порозуміння й гармонії різних мотивів, орієнтацій і думок без застосування сили, відображає толерантність майбутніх економістів, зазначає О. Шаюк, та виділяє такі компоненти її структури: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, конативний і рефлексивний, указуючи на певні умови формування толерантності, такі як комплексні психодіагностичні зрізи, тренінг розвитку толерантності, навчально-рольові ігри та кредитно-модульна система [4]. На думку О. Гриви, процес становлення толерантної особистості в полікультурному суспільстві комплексний, а його складники знаходяться в тісному взаємозв'язку. Дослідниця доводить, що оскільки толерантність не є заданим порядком речей, то необхідно технологічно створювати її для оптимізації відносин у полікультурному молодіжному середовищі та пропонує використовувати технології, котрі містять значну частку таких методів, як дискусії, дебати, тренінги, змагання, рольові ігри [5]. Досліджуючи зміст та специфіку організації виховного процесу в

коледжі, Н. Барбелко пропонує для виховання толерантності застосовувати ефективні форми та методи аудиторної й позааудиторної виховної роботи: семінари з викладачами, тренінг-курс для студентів «Учимося толерантності», факультативний курс, години наставника групи, дебати, конференції, тренінги, виставки, святкові заходи, інтерактивні театри, літературні вітальні, випуск студентської газети, конкурси відеороликів, творчі ігри, драматизація творів українських та закордонних драматургів та інше [6]. На основі емпіричного дослідження, розробляючи модель формування толерантності до невизначеності, С. Хілько констатує, що на формування загального показника толерантності до невизначеності позитивно впливають такі фактори: збільшення віку досліджуваних, перехід на вищий рівень освіти, на старші курси навчання, наявність стажу трудової діяльності. Дослідницею розроблено та апробовано програму формування означеної здатності, яка містить форми й методи роботи інформаційного, діагностичного, праксеологічного, акмеологічного блоків

кожної тренінгової сесії, домашні творчі завдання [7]. В дисертації О. Троїцької саме толерантність і діалог визначені як необхідні передумови, засоби й мета ціннісної освіти [8]. Досліджуючи діяльність працівників цивільного захисту, С. Крук виділяє толерантність як важливу особистісно-професійну рису, що забезпечує витримку та самовладання та в екстремальних ситуаціях допомагає зберігати за собою визначальне положення, постійно контролювати свою поведінку, продумувати дії, бути розважливими і спокійними, чуйними та уважними до оточення. Дослідник уточнює, що толерантність – складне цілісне утворення, котре передбачає взаємозв'язок пізнавального, почуттєвого та інструментального структурних компонентів і підкреслює, що для визначення напрямів педагогічної діяльності з формування толерантності необхідно врахувати особливості та умови роботи [9]. У процесі дослідження ми структурували найбільш вагомими, на наш погляд, наукові дослідження із проблеми формування толерантності особистості сучасними науковцями, що показано в таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Дисертаційні дослідження із проблем виховання толерантності XXI століття

Рік викон. роботи	Автор і тема дослідження	Середовище, в якому досліджується об'єкт
2008	Грива О. Толерантність у процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища	процес становлення особистості в полікультурному середовищі
2008	Кушніренко І. Міжнаціональна толерантність у політичному процесі сучасної України	суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення та реалізації прав національних меншин в Україні
2009	Гусєв А. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості	особистісне змінювання як перехід до нової ідентичності
2011	Крук С. Формування толерантності в особового складу підрозділів із надзвичайних ситуацій	моральне виховання особового складу підрозділів із надзвичайних ситуацій МНС України
2011	Шаюк О. Психологічні особливості формування професійної толерантності в майбутніх економістів	толерантність особистості як інтегральна психологічна риса майбутніх економістів
2012	Бабчук О. Особливості толерантності осіб із різними типами емоційності	толерантність як властивість особистості та її індивідуально-психологічні прояви
2013	Столяренко О. Педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю	процес виховання студентів вищих навчальних закладів технічного профілю
2015	Барбелко Н. Виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови	процес виховання толерантності студентів
2015	Кривошапка І. Виховання толерантності майбутніх викладачів вищої школи в умовах магістратури	процес виховання майбутніх викладачів вищого навчального закладу
2017	Троїцька О. Принципи діалогу й толерантності в розгортанні сучасного культурно-освітнього простору	процес розгортання сучасного культурно-освітнього простору
2018	Хілько С. Психологічні умови формування толерантності до невизначеності в майбутніх психологів	формування толерантності до невизначеності в майбутніх психологів
2018	Брюховецька О. Психологічні основи формування професійної толерантності в керівників загальноосвітніх навчальних закладів	професійна толерантність керівників загальноосвітніх навчальних закладів як організацій середньої освіти
2019	Гайдук Г. Мотиваційно-сміслові чинники професійної толерантності педагога	професійна толерантність особистості
2019	Іванова А. Політична толерантність як імператив процесу забезпечення соціально-політичної стабільності	процес забезпечення соціально-політичної стабільності в умовах демократичного транзиту

Досліджуючи сучасні підходи до проблеми формування толерантності особистості в різній професійній діяльності, важливим для нас є визначення тих типів толерантності, які будуть показувати сукупність самого поняття толерантність офіцера НГУ. В контексті нашого дослідження толерантність офіцера НГУ – це сукупність типів толерантності, що визначають здатність проявлення або пригнічення на підставі вимог нормативно-правових актів терпимості до різних поглядів, норм поведінки, звичок особи, групи осіб, з якими офіцер здійснює комунікації у процесі службово-бойової діяльності, а наявні погляди, що її потрібно розглядати у двох формах [10] – внутрішній (здатність зберігати рівновагу в різних несподіваних ситуаціях: конфлікт, невизначеність, ризик, стрес; приймати рішення й діяти в цих умовах, навіть якщо невідомі всі факти й можливі наслідки); зовнішній (сформоване переконання, яке дозволяє особистості припускати наявність в інших власної позиції; наявність здатності розглядати конфліктну ситуацію з різних поглядів, урахувувати різні

аспекти та аргументи) – бачаться переконливими й доцільними. Досліджуючи соціальну психологію толерантності, Г. Бардієр [11, с. 27] уводить таке поняття, як «поле прояву толерантності», говорячи про ті динамічні процеси, властивості й події, на фоні яких виникає й активізується толерантність та інтолерантність, та стверджує, що саме культура виступає як інтегративна характеристика поля прояву толерантності. В широке поняття культури дослідниця включає численні субкультури: політичну, дитячу, гендерну, етнічну професійну, управлінську, бізнес-субкультуру, субкультуру міжпоколінь тощо. Особливу зацікавленість викликає дослідження Ю. Жмирової [12], котра класифікує толерантність за об'єктами нетерпимості та виокремлює такі її види: інтелектуальна (толерантність до інших поглядів, ідей, думок); конфесійна (толерантність до іншої віри); вікова (толерантність до іншої соціальної групи); гендерна (толерантність до іншої статі); міжособистісна (толерантність до особистісних особливостей іншої людини); етнічна (толерантність до іншого етносу);

Таблиця 2

Складники толерантності офіцера НГУ у процесі виконання функцій, які виконує Національна гвардія України

Функції, що виконує Національна гвардія України	Типи толерантності, котрі переважають у забезпеченні якісної та ефективної СБД Національної гвардії України
захист конституційного ладу України, цілісності її території від спроб зміни їх насильницьким шляхом;	політична толерантність
охорона громадського порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян;	етнічна толерантність, соціальна толерантність
участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадського порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, які створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян;	соціальна толерантність, релігійна толерантність
забезпечення охорони органів державної влади, участь у здійсненні заходів державної охорони органів державної влади та посадових осіб;	політична толерантність
охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні;	політична толерантність, етнічна толерантність
участь у здійсненні заходів, пов'язаних із припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також заходів щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав;	політична толерантність, етнічна толерантність
участь у відновленні правопорядку в разі виникнення міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, розблокуванні або припиненні протиправних дій у разі захоплення важливих державних об'єктів або місцевостей, що загрожує безпеці громадян і порушує нормальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування;	релігійна толерантність, політична толерантність, етнічна толерантність
участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру (стихійного лиха, катастроф, особливо великих пожеж, застосування засобів ураження, пандемій, панзоотій тощо), що створюють загрозу життю та здоров'ю населення;	соціальна толерантність
участь у відновленні конституційного правопорядку в разі здійснення спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування;	політична толерантність
участь у ліквідації наслідків надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, які нею охороняються;	соціальна толерантність

міжкультурна (толерантність до іншої культури); сексуальна (толерантність до іншої сексуальної орієнтації); медична (толерантність до іншого стану здоров'я). Проте найбільш розповсюджена класифікація типів толерантності розглядається із соціальної, релігійної, політичної та етнічної сфери прояву. Соціальна толерантність визначається як здібність установлювати і зберігати спільність із людьми, між якими є соціальна нерівність, за умови, що остання не суперечить прийнятим у певній спільності, групі моральним і правовим стандартам [13, с. 46]. Релігійна толерантність – терпиме ставлення до будь-яких релігій і релігійних виборів індивідів із боку послідовників інших релігій чи невірних [14, с. 300]. Толерантність політична (лат. *tolerans* – терпіння) – суспільно визначена система установок і ціннісних орієнтирів, з огляду на які формуються відповідні нормативні критерії досягнення гармонійного поєднання суспільних поглядів щодо певного явища, засноване на безпосередній взаємоповазі до позиції кожного члена соціуму, як до індивідуального підходу бачення проблеми та свідомого формування своєї оцінки конкретної політичної ситуації [15, с. 287]. Як складник духовного розвитку людини, який проявляється в терпимості до чужого способу життя, мислення, традицій та ідей, визначається етнічна толерантність [16]. Ураховуючи те, що під час службово-бойової діяльності військовослужбовці НГУ співпрацюють з іншими військовими формуваннями, перебувають у військових колективах із різними ціннісними, моральними та духовними орієнтирами, під час виконання завдань та функцій НГУ працюють із людьми різних соціальних груп, тому соціальний, релігійний, політичний та етнічний типи толерантності найбільш вагомими в їх професійній діяльності.

Досліджуючи завдання та функції, що покладаються на НГУ [17] нами зроблена спроба обґрунтувати необхідні типи толерантності, які у процесі їх формування в майбутніх офіцерів НГУ під час освітнього процесу будуть забезпечувати ефективно виконання їх службово-бойової діяльності. Службово-бойова діяльність (СБД) – «це сукупність, охоронних, режимних, ізоляційно-обмежувальних, захисних заходів (дій), що проводяться в мирний час, за надзвичайних обставин та у воєнний час із метою охорони об'єктів, громадської безпеки, законності та правопорядку, забезпечення суверенітету й територіальної цілісності держави, її конституційного ладу» [18, с. 4]. Дослідження проведено в таблиці порівняння типів толерантності, що є, на нашу думку, необхідними складниками толерантності офіцера НГУ у процесі виконання функцій, котрі виконує НГУ (табл. 2).

Відповідно до Закону України, «Національна гвардія України виконує покладені на неї завдання у взаємодії із правоохоронними орга-

нами, Збройними Силами України, Управлінням державної охорони України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, органами місцевого самоврядування, органами прокуратури, органами державної влади, громадськими об'єднаннями та релігійними організаціями, а також спільно з адміністрацією та режимними органами об'єктів, котрі охороняються, та населенням» [17]. Принципи, на яких ґрунтується діяльність НГУ (а саме: верховенство права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, безперервності, прозорості, відповідальності, централізованого керівництва та єдиначальності; в її діяльності забороняється застосування тортур, катувань та інших жорстких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [17]), підсилюють значення формування толерантності в майбутніх офіцерів НГУ в освітньому процесі для успішного виконання функцій, котрі покладені на НГУ.

Висновки. Отже, проведені дослідження сучасних підходів до проблеми формування толерантності особистості в різній професійній діяльності дозволило нам визначити такі типи толерантності, як політична, соціальна, релігійна та етнічна, що, на нашу думку, і є складниками толерантності офіцера НГУ та за їх сукупності і вдалому формуванні забезпечать ефективну службово-бойову діяльність НГУ. Формування високого рівня толерантності у військовому колективі потребує чимало часу та певних умов із чітко визначеною технологією. Тому перспективи нашого дослідження ми вбачаємо у створенні моделі формування толерантності в майбутнього офіцера НГУ в закладах вищої освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Спицына О. Толерантность военнослужащих срочной службы: некоторые аспекты исследования. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2015. № 12. С. 36–40. URL: <http://e-koncept.ru/2015/75190.htm> (дата звернення 12.05.2020)
2. Прес-реліз матеріалів форуму «Формування толерантної свідомості в суспільстві» <http://www.antiterunity.org/ru/news/090225.php> (дата звернення 14.05.2020).
3. Капітоненко М. Культура миру: посібник із толерантності. *Міжнародний центр перспективних досліджень*. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_tolerantnist_2018_ukr.pdf (дата звернення 14.05.2020).
4. Шаюк О. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Держ. прикордонна служба України, Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. Хмельницький, 2011. 16 с.

5. Грива О. Толерантність у процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / АПН України, Ін-т вищ. Освіти. Київ, 2008. 32 с.
6. Барбелко Н. Виховання міжкультурної толерантності студентів коледжів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.07 / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2015. 20 с.
7. Хілько С. Психологічні умови формування толерантності до невизначеності в майбутніх психологів : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. Київ, 2018. 22 с.
8. Троїцька О. Принципи діалогу й толерантності в розгортанні сучасного культурно-освітнього простору: автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2017. 38 с.
9. Крук С. Формування толерантності в особового складу підрозділів з надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2011. 21 с.
10. Мириманова М. Толерантность как проблема воспитания. *Развитие личности*. 2002. № 2. С. 104–116.
11. Бардиер Г. Научные основы социальной психологии толерантности: Учебное пособие. Санкт-Петербург : Изд-во «МИРС», 2007. С. 27.
12. Жмырова Е. О понятии «толерантность» и ее видах. *Вестник ТГТУ*. 2006. Том 12. № 4Б. С. 1265–1269.
13. Хижняк А. Лабиринты толерантности : монография. Харків : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2014. С. 46.
14. Рахманин А., Светлов Р., Пахомов С. Религиоведение : учебник и практикум для академического бакалавриата. Серия : Бакалавр. Академический курс / под ред. А. Рахманина. Москва : Издательство Юрайт, 2016. С. 300.
15. Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник / І. Вдовичин та ін. ; за наук. ред. Хоми Н. Львів : «Новий Світ–2000», 2015. С. 287.
16. Кихтюк О. Психологічні особливості формування етнічної толерантності у студентської молоді : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07 / Волинський нац. ун-т ім. Л. Українки. Луцьк, 2010. 20 с.
17. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. База даних «Законодавство України». *ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 15.05.2020).
18. Шмаков О. Напрями подальшого розвитку теорії службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України. *Честь і закон*. 2005. № 2. С. 4–10.